NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geſchreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik geſproken, zoo gelooven wij ook, daarom ſpreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

DE PROTESTANTEN IN IERLAND.

Een ontzachelijke worſteling ontwikkelt zich meer en meer in Groot-Brittanje, eene worſteling waarop de oogen van geheel Europa gericht zijn, en van welker voortgang en uitſlag de gewichtigſte belangen ook van het vasteland afhangen. De aanval der Revolutie op de Britſche rijken is door de naauwe verbindtenis, of liever grondwettige éénheid van Kerk en Staat aldaar, noodwendig een aanval op het Protestantismus, hetwelk zedert deszelfs invoering en worſteling in dat land de baſis was van geheel het reusachtig ſtaatsgebouw (1). En nu! dat ſtaatsgebouw, door eene geweldige, ſchoon uit verſchillende elementen zamengeſtelde macht aangegrepen, davert en waggelt, gelijk alle de overige vastigheden van het vroegere Europeſche ſtatenſtelſel; wat hiervan, binnen niet zeer langen tijd meer wellicht, de uitkomst zal zijn, wordt met onderſcheidene verwachtingen van hoop en vrees te gemoet gezien, naar het onderſcheid van Godsdienſtige en ſtaatkundige gevoelens. Het *conſequente* liberalismus verlangt natuurlijk den triumf der Radicale partij in Engeland, de omſmelting van geheel den alouden Staat en historisch gevormde grondwet tot een nieuwerwetsch-geimproviſeerden, op de beginſelen van volks-ſouvereiniteit en cyffer-overmacht gegronden regeeringsvorm, (een ware Medeaas geneeswijze!) Het halve of gematigde liberalismus, het *juste milieu*, vriend van orde en rust, al zij het ook ten koste van Godsdienst en gevestigde rechten, droomt van eene gelukkige zamenſmelting van behoudende en hervormende beginſelen, op zich zelve wenſchelijk, maar onbeſtaanbaar daar waar de fundamenten zelve worden prijs gegeven. De Roomsch-Catholijke, op vele plaatſen elders met die beiden in ſtrijd, vereenigt zich gaarne ten opzichte van de drie koninkrijken (even als onlangs in België) met de richting der Omwenteling, die, zoo hij zich vleit, zijne kerk niet ſlechts gaat wreken, maar ook tot vroegere oppermacht herſtellen, overal waar zij zelve in voorgaande eeuwen moest wijken voor de Hervorming. Nergens uit den aart der zaak is deze vereeniging meer beſlischt en openbaar, dan in Ierland, dat land van woeling en ſchudding en jammeren zedert onheuchelijke dagen, en uit welks boezem op dit oogenblik een invloed uitgaat, van de hoogſte bedenklijkheid voor Groot-Brittanje, voor geheel Europa. De grieven van een volk, dat zich eeuwen lang door Engeland, vooral door het Protestantsch geworden Engeland verongelijkt en verdrukt acht, worden heden ten dage even ijverig door Catholijken en Liberalen ter hand genomen niet ſlechts, maar een man als O'Connell is gelijkelijk de held van beiden geworden, en de Godverloochenaar Cobbett een vurige voorſtander van Ierlands verdrukte Catholijken, zoo als eens in België De Potter de handen in één ſloeg met den Bisſchop van Luik. Wij willen over het al of niet geoorloofde, verſchoonlijke, natuurlijke dezer verbindtenis, bepaaldelijk in Engeland en Ierland, in geen twist treden. Het behoeft ook voorts wel geen betoog, dat bij dergelijke verbindtenisſen de kerk van Rome zich van het liberalismus meent te bedienen tot hare eigene ſteeds in het oog gehoudene einden, en insgelijks van wederzijde. Evenmin ondernemen wij hier een onderzoek over den aart, het gewicht, de oorzaken der Ierſche grieven, tot derzelver rechte waardeering, en ontdekking van mogelijke wegen tot herſtel.

Het zoude kunnen zijn dat wij op deze laatstvermelde

(1) *Auch hier* (zegt HEEREN in zijn *Handbuch der Geſchichte des Europäiſchen Staten-ſystems*, 1556—1618. § 14 van Engeland) *ward Religion die Baſis, aber Protestantismus. -- Religion ward hier aufs tiefſte in die Verfasſung verflochten, und die Ueberzeugung dass beide zugleich ſtehen und fallen mussten, wurzelte immer faster bei der Nation.*

hoogstbelangrijke ſtof in deze bladen nog wel eens terug kwamen. Op dit oogenblik ligt het in ons beſtek niet, eenige oploſsing, verklaring, of tegenredenen in het midden te brengen op het punt der zoo algemeen toegeſtemde klachten van het veelzins ongelukkige, maar ook met zoovele gruwelen bezoedelde Ierland. Wij willen thands alleenlijk de aandacht vestigen op een aanmerkelijk, vaak grootelijks miskend gedeelte der Ierſche bevolking: de Protestantſche namelijk, die zelfs bij vrienden van het Protestantismus en van de beſtaande orde van zaken in Engeland, meest voor de *verdrukkende* partij gehouden, zelve in meer dan één opzicht de *verdrukte* mag genaamd worden; zekerlijk de dagelijksch en felst bedreigde is, en, naar menschlijke berekening, in het uitzicht de *lijdende* ſtaat te worden. Hieromtrent zullen eenige ophelderingen, zoo wij vertrouwen uit goede en geloofwaardige bronnen afgeleid, misſchien niet onwelkom zijn.

Men weet dat in Ierland de Catholijke bevolking tot de Protestantſche ſtaat, volgen zommigen in de verhouding van meer dan *zes* tot nog geen *twee*, volgens anderen in die van *vijf* tot ongeveer *drie*. Die Protestantſche bevolking zelve is daarenboven voor verre het grootſte gedeelte eene Engelſche volkplanting in afkomst en oorſprong. En deze vreemdelingen en ketters, zoo beſchouwen hen de zonen van *Erin*, zijn in het bezit van het grootſte deel van den grond, waren tot nog onlangs in het uitſluitend bezit aller burgerlijke voorrechten, ja zelfs hunne godsdienstleeraars en kerken worden onderhouden uit de goederen, eenmaal het eigendom der Catholijken in Ierland, mitsgaders door tienden, op te brengen voor zijn aandeel door den pachter van oud Ierſche en Catholijke afkomst. Op deze en dergelijke wijze luidt de klacht; en wie zou die, zoo als zij zonder nadere toelichting of tegenſpraak dáár ligt, kunnen wraken? Wij hebben gezegd hierin voor het oogenblik niet te zullen treden. Tot een voorbeeld alleenlijk, hoe vele der ſchijnbaar billijkſte grieven bij dieper en wezenlijker onderzoek der zaken hare geldigheid voor een aanmerkelijk gedeelte, zoo al niet geheel verliezen, beroepen wij ons alleenlijk op het thans nagenoeg algemeen tot klaarheid gebrachte punt der *tienden*. Men is het thands onder onpartijdige onderzoekers der zaak vrij algemeen eens, dat de opbrengst der *tienden* door den Ierſchen Catholijken pachter ten behoeve der Landskerk geen dwang of onrecht, op zich zelve beſchouwd, daarſtelt. Die opbrengst toch maakt eigenlijk niet anders uit dan de voorwaarde van een vrijwillig aangegaan huurcontract, en is dus eene vrijwillig opgenomene, geenszins willekeurig opgelegde of gedwongene verplichting. Ontheft men den Ierſchen pachter van den last der *tienden;* wel nu! noch hij, noch de Catholijke kerk heeft bij dit nadeel der Protestantſche geestelijkheid eenig voordeel. Het land, dat de pachter in huur heeft, rijst alleenlijk zooveel meer in waarde, en hij betaalt aan den grondbezitter een in dezelfde evenredigheid hooger huur. Het is dus de (voor het aanmerkelijkst gedeelte Protestantſche) grondeigenaar, die bij de afſchaffing der tienden eigenlijk alleen komt te winnen; de Ierſche bevolking verliest er ook in een ander opzicht bij, daar de Protestantſche geestelijke voor het grootſte gedeelte zijn geld in Ierland zelve beſteedt, vele Ierſche grondeigenaars daarentegen in hun eigen land hetzij niet *willen*, of dikwijls ook niet *kunnen* verblijven (1).

Doch hoedanig ook de geſtalte van de overige Ierſche grieven en klachten moge zijn, (nogmaals zij het herhaald! wij wederſpreken die hier niet,) geheel onafhanklijk is daarvan het recht en de vooral niet min dan die der Catholijken hoogst moeilijke toeſtand der Ierſche Protestanten. Het ſpreekt van zelve, dat wij onder dezen hier voornamelijk (en in onze belangſtelling *eeniglijk*) dezulken rekenen, die niet hun bloot perſoonlijk ſtoflijk belang in dezen grooten kampſtrijd bedoelen, maar degenen, die, terwijl zij billijk voor zelfbehoud mogen waken en werkzaam zijn, tevens hart hebben voor hun ongelukklg land zelve, voor hunne landgenooten, en niet het minst, als van zelve ſpreekt, voor hunne Godsdienst. Dezulken (het mag wel in deze dagen van vooroordeel en oppervlakkigheid herinnerd worden!) dezulken, ſtaande met beſliſchte en manlijke oprechtheid tegen over O'Connell en diens Catholijken liberalen aanhang, mitsgaders den meer verborgen aanleg van het tegen al wat Engelsch en Protestantsch is inderdaad ingenomen en opgeruiden Ier, dezulken als b. v. een Lord Roden en andere mannen van ſoortgelijk eerbiedwaardig karakter, ſtaan dáár, het zij in het Parlement, of hun op vaderlandſchen bodem, hetzij ſprekende of handelende, in het wezen der zaak als verdedigers van hunne bezittingen en rechten, van de Unie die Ierland met Groot-Brittânje tot één geheel zedert het begin dezer eeuw verbindt, van de Conſtitutie, Kerk, en Staat van het gantſche Rijk, van behoudende beginſelen voor geheel de Europeeſche maatſchappij, van hunne eigene en hunner vrouwen en kinderen dagelijks bedreigde levens, en van hetgeen hun dierbaarder dan dat leven zelve mag en behoort te zijn: de Godsdienst. Gaan wij dit opgenoemde in eenige bijzonderheden kortelijk na!

De Protestanten in Ierland hebben wettige rechten en bezittingen, die door een groot gedeelte hunner Catholijke landgenooten bedreigd worden, en die bij het wel gelukken van de veruitziende plannen van O'Connell en zijnen talrijken en machtigen aanhang, in de gevolgen zouden moeten verloren gaan. De Ierſche Catholijk toch beſchouwt het uitgeſtrekte grondbezit van de Protestanten als eene *uſurpatie*, eene vrucht van verovering, door herovering weder eenmaal voor Ierlands oorſpronklijke bewoners verkrijgbaar. De landen b. v., door de

(1) Men noemt dat laatſte zeer wezenlijke onheil voor Ierland: *abſenteeism.* — Wat de zaak der tienden betreft, de beruchte Engelſche Radicaal en medeſtander van O'Connell en zijne partij, Cobbett, heeft het in een over Ierland uitgegeven geſchrift met zoovele woorden zelve erkend: *I must ſay, tithes in themſelves are no hardſhip at all, as they are part of the expences of a farm. I will give you an inſtance of the truth of this asſertion. I pay L. 160. a-year for my farm and L. 55 to the Parſon. Now if I do not pay it to the Parſon, I ſhould to the Landlord, and he would have it, if the Parſon had not it. It is rather a benefit than otherwiſe. In fact, the Parſon's getting tithe out of the property of the ſquire, is only placing ſo many little gentlemen beſide ſo many big ones.*

wapenen van Cromwell, later door die van Koning Willem aan de overwonnen beſtrijders van Engeland en van het Protestantismus ontnomen, beſchouwen zij als naar recht nog aan de afſtammelingen der voormalige bezitters toebehoorende. Van die afſtamming wordt aanteekening en gedachtenis gehouden, en tegen den titel, waaruit het recht der latere bezitters onſpruit, op allerlei wijze geprotesteerd. Niets onzekerder dien ten gevolge bij den voortgaanden triumf der Catholyke en liberale Ieren, dan het thans reeds zoo hachelijke ſtaande recht van eigendom en veiligheid in Ierland. Want al ware het eens te vorderen of uitvoerlijk, dat de protestantſche grondeigenaars ten behoeve der afſtammelingen van de Ierſche der zeventiende eeuw afſtand deden van hunne bezittingen, zoo zoude juist daardoor, van wege de menigte in elkander gewikkelde rechtsvorderingen dezer grootelijks vermenigvuldige naneven, de verwarring ten top gevoerd worden, en de ſtrijd, daaruit te verwachten, ware niet dan door bloedige overmacht te beſliſſen. Doch waar zoude het in Ierland, in Engeland, in geheel Europa heen, indien aan eene vordering om herſtel van in de zestiende en zeventiende eeuw deels ter zake van opſtand verbeurde, deels ten gevolge van ſtaats- en kerkſchuddingen verloren gegane rechten, gehoor gegeven moest worden? Op dezen grond toch kon wel de Roomſche Kerk de te niet doening eiſchen van al wat kerkelijk en ſtaatkundig ten haren nadeele zedert 1517 in Europa plaats had. Zoo ſtaat dan de van dien kant bedreigde Ierſche Protestant niet ſlechts voor zijn bijzonder belang, maar voor dat van geheel het recht van eigendom in de Europeeſche maatſchappij. Hij ſtaat bovendien voor de zaak der Protestantſche Conſtitutie van Engeland, en geheel de orde van zaken in 1689 aldaar gevestigd, even zoo zeer als voor het behoud der Unie tusſchen de beide eilanden. Maar bovendien ſtaat de behoudende Protestantſche partij tegen over het Radicalismus en O'Connell, voor de zaak van Ierlands welvaart en voorſpoed, daar het bekend is, dat te midden der treurige verwildering en verwaarlozing van werkzaamheid en nijverheid in het veelzins nog half barbaarſche Ierland, de Protestantſche bevolking een middelpunt van licht daarſtelt, hetwelk aan de dweepende hartstochten der bewegingspartij overgelaten, weldra zoude ondergaan, en Ierland een nacht nalaten, ſtikdonkerder dan immer. Een merkwaardig en ontegenſprekelijk feit hiertoe betrekkelijk is, onder anderen: dat onder de vier groote afdeelingen, waarin Ierland topographisch verdeeld wordt, de meest Noordelijke, *Ulſter*, zich allerbijzonderst onderſcheidt door welvaart, beſchaving, en vooral een betrekkelijk veel minder aantal van misdaden, vooral doodſlagen; en deze afdeeling is voor het grootſte gedeelte Protestantsch, de voorname zetel en het middelpunt van Protestantſche Godsdienst, Protestantſche nijverheid, en in het geheel van het Protestantsch belang. Gewichtige bijzonderheden deswege vindt men in uitvoerige redevoeringen bij onderſcheidene openbare gelegenheden zoo in Engeland als in Ierland door Protestantſche voorſtanders uit laatst genoemd gewest gehouden, en medegedeeld in Engelſche en Ierſche tijdſchriften en dagbladen, bij name in *The Irish Protestant*, wekelijksch uitgegeven gedurende het jaar 1834, *te Belfast*. Men zie onder anderen aldaar Vol. I, Nr. XI, p. 170 en volg.

Doch het is niet ſlechts voor het behoud zijner bezittingen, voor de verzekering van zijn eigendom en recht, dat de Ierſche Protestant in deze hachelijke oogenblikken heeft te waken; zijn leven en dat zijner dierbaarſte panden is, te midden eener door zoo vele driften in beweging geſtelde bevolking, aan dagelijkſche gevaren blootgeſteld. Het is toch overbekend, hoe weinig een zekere talrijke claſſe onder het Ierſche volk er eene gewetenszaak van maakt, de handen in menſchenbloed te verwen; en hoe menig Protestantſche geestelijke of grondeigenaar, of zelfs gematigde Catholijk, ook weder in onze dagen deze wraak- en bloeddorst ondervinden moet (1). Het is een feit, dat de onpartijdige geſchiedenis niet verheelen kan, hoe zeer ook zommigen het hedendaagsch in de ſchaduw trachten te ſchuiven: de treurigſte tijden voor de Roomſche bevolking van Ierland zijn meest voorafgegaan geworden door zoodanige gruwelen en buitenſporigheden tegen de Protestantſche gepleegd, als welke de krachtigſte beteugeling zoo al niet geheel rechtvaardigen, althands grootelijks verſchoonen of verklaren kunnen. De Roomschgezinde over het geheel zwijgt liever in onze dagen van de zeeën bloeds eerst door Rome en hare Inquiſitiën vergoten, als hij zich begeeft tot eene beſchrijving van Protestantſche buitenſporigheden, het zij dan in zelfverdediging of in wederwraak, nimmer toch in evenredigheid met de gruwelen der tegenpartij gepleegd. Zoo ook allerbijzonderst in de geſchiedenis van Ierland. De verdrukkingen, der Roomſche bevolking aangedaan door de Regeering van den Puriteinſchen Cromwell, worden breed uitgemeten, gelijk die dan ook inderdaad ontzettend zijn geweest. Maar weinig wordt het in aanmerking genomen, dat die verdrukkingen voorafgegaan waren onder anderen door een bloedbad, aangericht tegen de Protestanten en Engelſchen in Ierland ten jare 1641, waarbij volgens eene gemiddelde berekening tusſchen de 12000 en 20000 menſchen omkwamen; en een aantal daarvan onder de uitgezochtſte martelingen (2). Even weinig bedenkt men,

(1) Men denke onder anderen aan den moord van *Dawſon* dezer dagen. Onderſcheidene oorzaken loopen te zamen tot voortbrenging van dezen verſchriklijken karaktertrek bij een gedeelte der Ierſche bevolking. Vooreerst, eene natuurlijke opgewondenheid en hevigheid van geſtel; maar vooral een zeker begrip van zich tegenover den Engelſchen en Protestantſchen medebewoner als in eenen wettigen ſtaat van oorlog te bevinden, en daarbij een uit de tijden der algeheele barbaarschheid overgebleven invloed van die aloude wetgeving, die ook in Ierland doodſlag niet met den dood, maar blootelijk met eene boete ſtrafte. De begrippen van den hedendaagſchen Ier over zijne zedert lang afgeſchafte, maar toch nog in de overlevering niet verloren gegane vroegſte wetten en gewoonten, *the Brehonlaw* en anderen, zijn van allervreemdſten aart. Men vergelijke HALLAM, *Conſtitutional History of England from Henry VII to the Death of George II.* Vol. IV. p. 186—191.

(2) HUME in zijne *Geſchiedenis van Engeland*, Chap. LV. § 3. *Bij the most moderate and probably the most reaſonable account they are made to amount to* 40000; *if this estimation itſelf be not, as is uſual in ſuch caſes, ſomewhat exaggeraled;* welk laatſte verwijt dus wel niet zal gedaan worden aan de opgave van WARNER bij HALLAM, t. a. p. p. 250—252, die 12000 ſtelt, als het geheele getal der omgekomenen ge-

dat de komst van Koning Willem den IIIde tot den Engelſchen troon de eenig mogelijke redding was voor het in Engeland door Jacobus den IIde fel bedreigde, in Frankrijk door Lodewijk den XIVde ter uitroeijing toe vervolgde Protestantismus, en dat in Ierland de overwinning aan de Boyne de Protestanten verloste van een reeds in volle werking gebracht ſtelſel van verdelging, hetwelk, ongetwijfeld, de banden der Roomſche bevolking zedert op eene altijd bedroevende wijze verzwaarde. Eindelijk, waar de vraag is over de Unie die met het begin dezer eeuw Ierland met Engeland en Schotland onder een zelfde parlement bracht, mag het nimmer uit het oog verloren worden, dat deze veelzins ter ſpraak gebrachte Acte het gevolg was, niet ſlechts van eenen dreigenden ſtaat van zaken voor heel het beſtaan van Oud Engeland, maar van de verregaande woelingen en misdaden, op nieuw in 1798 in Ierland gepleegd door eene partij, nu met geene onttroonde Stuarts langer, maar met de razende Franſche omwenteling tegen Engeland en zijn Protestantsch Staatsbeginſel verbonden. Het is zeker, dat bij de ſpanning der gemoederen, die met vernieuwde hevigheid zedert de gelijkſtelling der Roomsch-Catholijken, en zedert de gebeurtenisſen van 1830 in Ierland plaats heeft, de Protestanten zich in een gedurig gevaar achten van eene vernieuwing der toneelen van de beide ſtraks genoemde jaartallen uit de zeventiende en achttiende eeuw. Van daar dan ook, voor een gedeelte, dat zoo zeer (en vaak te recht) gelaakte verblijf van zommige groote grondeigenaars buiten hun vaderland; van daar, die onder een minderen ſtand van menſchen ſteeds toenemende verhuizingen van Ierſche Protestanten, die het onder de dreigende masſas hunner Roomſche landgenooten niet langer houden kunnen, en een plaats van veiligheid gaan zoeken in andere werelddeelen. Ontzettend is de toeſtand van den Ierſchen landbewoner, (wij ſpreken hier ſteeds van die provinciën, waarin, als in *Connaught* vooral, het tegenbeeld van *Ulſter*, de Protestantſche bevolking het ſchaarst is!) gelijk die door een Protestanſchen Leeraar geſchilderd werd bij gelegenheid eener vergadering van Protestantſche *Conſervativen* te Liverpool, alwaar onder anderen twee Ierſche afgevaardigden gehoord werden, de Wel Eerw. Heeren Boyton en O'Sullivan. Het is de eerstgenoemde die ſpreekt, voerende het woord tot den Voorzitter der zamenkomst, Lord Kenyon: »Milord! het is moeilijk, aan een volk, »dat in eenen ſtaat van vrede leeſt, een denkbeeld te »geven van een land, zoo verre vervreemd van beſcha»ving, rust, orde, en wet, als Ierland in zijnen tegen»woordigen toeſtand. Men verbeelde zich een grondei»genaar in dit land, levende in het midden zijner goe»deren, die genoodzaakt is ieder avond voor dat hij »zich ter ruste begeeft, alle de hoeken, deuren, en vens»ters zijner woning in oogenſchouw te nemen, of de»zelve met alle middelen, die ſteen, kalk, en ijzer kunnen »opleveren, genoeg verzekerd zijn, vervolgens alle de »vertrekken één voor één, waar maar iemand zijner »huisgenooten of gasten eene ſlaapplaats heeft, na te »gaan, en te onderzoeken, of zij alle wel behoorlijk »van vuurwapenen voorzien zijn tegen het telkens te »vreezen oogenblik dat de geweldenaar of roover het »huis kome beſtormen! en men hebbe aan deze en der»gelijke proeven genoeg om zich een flaauw denkbeeld »voor te ſtellen van het geen thans in Ierland voorvalt!" Niet minder ontzettend is de plaats door denzelfden Spreker aangehaald (t. a. p. bl. 229) uit eene officieele depêche van Lord Wellesley, Lord Lieutenant van Ierland, in het begin van 1834: »De misdaden zijn zoo talrijk, en »vergezeld van zoo verzwarende omſtandigheden, dat ik »de bijzonderſte aandacht moet inroepen op de meer »gedetailleerde rapporten van den Inſpecteur-Generaal, »alwaar eene volledige opgave is te vinden van deze bar»baarſche mishandelingen, en hun ſtelſelmatigen oor»ſprong. Onwettige vereenigingen, geheime vergade»ringen, mishandelingen bij nacht, worden daar in hun»ne volle kracht aan den dag gebracht. Het is een »volledig ſtelſel van beſtier, met de ſnelſte, krachtigſte »en ſtrengſte macht in de uitvoering, bij eede verbon»den, uitgerust, en gewapend in bijna ieder diſtrict van »het land." Dat de druk en het lijden, uit zulk eenen ſtaat van zaken geboren, ook voor een aanmerkelijk gedeelte door het welgezinde deel onder de Catholijke bevolking gevoeld wordt, gaven wij reeds te kennen; doch het ligt wel in den aart der zaak, dat de zwaarte van den last en het gevaar ten deze hoofdzakelijk op de Ierſche Protestanten drukt.

(*Het ſlot in een volgend Nummer.*)

GIFVERSPREIDING.

Meermalen werd in deze bladen reeds een woord ter waarſchuwing geſproken tegen de beſmetting der Franſche goddeloosheid, die, terwijl wij ondertusſchen niet ophouden, onze natie, onze zedelijkheid, onze eensgezindheid, en wat niet al meer, te roemen, ſteeds door allerlei tolken der publieke opinie tot ons gebragt wordt, en dit in eene ſteeds toenemende uitbreiding. Er worden nu reeds ſtukken ten tooneele gevoerd en boeken vertaald, waarvan men, zeer weinige jaren geleden, nog gegruwd zouden hebben; doch thans wekt het voorbeeld van den eenen de navolging van den anderen op, en wij kunnen te gemoet zien dat eene ſchandelijke letterkunde, die nog kort geleden de afſchrik van alle bezadigde menſchen meer en meer verwekte, op onzen grond zal overgebragt worden, en bij ons des te nadee-

durende den gantſchen tijd van den Ierſchen opſtand in dat jaar. Doch, voegt er HALLAM bij, *It is to be obſerved that no distinct accounts could be preſerved in former depoſitions of ſo promiscuous a ſlaughter, and that the very exaggerations ſhow its tremendous nature.* — HUME, die insgelijks voor de Protestanten, als zoodanig, juist niet partijdige ſchrijver, zegt van dit bloedbad nog het volgende: *An univerſal masſacre commenced of the English now defenſeleſs. — Without provocation, without oppoſition, the astonished English, living in profound peace and full ſecurity, were masſacred by their nearest neighbours. — But death was the ſlightest punishment inflicted by thoſe rebels: all the tortures which wanton cruelty could deviſe, all the lingering pains of body, the anguish of mind, the agonies of despair, could not ſatiate revenge excited withoutinjury, and cruelty derived from no cauſe.*

liger gevolgen kan voortbrengen, daar de Hollander over het algemeen met meer overleg en nadenken leest, waardoor dan de indrukken door eene zoodanige lectuur te weeg gebragt, niet zoo ſpoedig weder verdwijnen. Dubbel is het echter te betreuren, wanneer gelezene dagbladen die in zoo vele duizende handen komen, zich tot het overbrengen van zoodanige ſchandelijkheden laten gebruiken, en daardoor de taal der goddeloosheid en des ongeloofs tot alle ſtanden en jaren wordt overgebragt. Wij bedoelen thans meer bepaaldelijk het ſtuk getiteld *De komeet van* 1835 *en het vergaan der wereld*, in het *Algemeen Handelsblad* van den 18 Junij opgenomen, waarin het denkbeeld van het vergaan dezer wereld, op de beſpottelijkſte en ligtzinnigſte wijze wordt voorgedragen. Ook de menſchen vóór den zondvloed waren etende, drinkende en ten huwelijk uitgevende, doch wij twijfelen of zij het in hunne ſpotternijen tot deze hoogte gebragt hebben. Wij willen de bewoordingen door den Vertaler gebruikt, niet herhalen, ten einde de ergernis niet te vermeerderen, doch wij vragen, of het op deze wijze is dat ons vaderland beſchaafd moet worden. De zaak zelve is voorſpeld, want *wij weten dat in 't laatſte der dagen ſpotters zullen komen, die naar hare eigene begeerlijkheden zullen wandelen en zeggen: waar is de belofte zijner toekomſte? want van dien dag dat de vaderen ontſlapen zijn, blijven alle dingen alzoo* (gelijk) *van het begin der ſchepping* (2 Pet. III, v. 4). Wij weten echter tevens, dat *de Heere de belofte niet vertraagt, dat de dag des Heeren zal komen als een dief in den nacht*, en dat op denzelven *de hemelen door vuur ontſtoken zullen vergaan, en de elementen brandende zullen verſmelten.* Zijn de oordeelen die God over de aarde zendt, dan nog niet menigvuldig genoeg, om onze aandacht daarop te vestigen, dat de dag des Heeren nadert? Zagen wij niet de gevreesde cholera als een getuigenis zijner magt tot alle volkeren genaderd? hooren wij geene geruchten van pest en aardbeving? Zijn wij niet in het midden van het rumoer der volkeren, en is er niet overal eene verwachting der dingen die komen zullen? Men moge dan lagchen, ſpotten en vernuftig alle deze onderwerpen behandelen, het voornemen Gods wordt daardoor niet opgehouden, en verſchrikkelijk zal het ons zijn, zoo wij medegewerkt hebben tot verſpreiding van ligtzinnigheid en verachting van het woord Gods. Zalig hij alleen, die door het geloove de *nieuwe hemelen verwacht, en de nieuwe aarde waarop gerechtigheid woont.* Waarlijk, ons leven is als eene ſchaduw, en zullen wij dan die vlugtige oogenblikken bezigen om tegen den Heere te ſtrijden, tegen Hem in wiens hand alle onze wegen zijn? De godvreezende zelf ſteke de hand in den boezem, en erkenne het, met hoe vele onheiligheid zijne geſprekken over deze heilige zaken beſmet zijn, hoe weinig hij nog bedenkt, dat alles wat uit de aarde is, rijpt ten verderve, en hoe er maar één denkbeeld is dat ons troosten kan, dat namentlijk, van vastgehouden te worden door de genade van Hem, wiens beloften Ja en Amen zijn. Wie zal het dan wagen om te ſpotten met Gods oordeelen, vooral met dat eindoordeel, hetwelk Hij over de aarde zal brengen, en waartoe hij geene kometen behoeft, maar alleen dien wil, die eens ſprak: daar zij licht, en er was licht? Is zulk een menſch ſterker dan God? — Zoo niet, hij dale in het ſtof neder, en verſtomme. De Heere beware ons en ons volk voor dit vergif, en dat het ons nimmer moge ontbreken aan een getuigenis, dat meer en meer gevorderd wordt door de ſtoutheid, waarmede zich het ongeloof in ons midden verheft.

HET LEERSTELSEL VAN ZWINGLIUS.

(Vervolg en ſlot van bl. 48.)

Aan de leer van 's menſchen onvermogen ten goede ſluit zich, ook bij Zwinglius, het Evangelie van de verloſſing die in Christus is, aan. »De Theologanten (zegt hij) kenden over het algemeen noch de gerechtigheid Gods, noch de ongerechtigheid des menſchen gelijk het behoorde. En Christus miskenden en verachteden zij tot zoo verre, dat zij Hem niet veel meer toeſchreven dan de Joden zelve (1).”

Voorts leert hij, dat de verborgenheid der verloſſing met ontzag, met groote vrees en vereering moet worden behandeld. Christus (zegt hij verder) is God en mensch: God van God; en te gelijk waarachtig en eigenlijk mensch. »Even als God door zijnen Zoon den mensch heeft geſchapen, zoo beſloot Hij denzelven, nu in de macht des doods gevallen, door Hem weder te herſtellen, opdat beide ſchepping en herſchepping van den Zoon oorſpronkelijk zouden zijn. Zoo werd dan nu Christus uit eene maagd geboren, opdat hij vrij ware van de erfzonde, eene verdorvenheid, Gode mishagelijk, en in eene offerande ongeoorloofd (2).”

Van den verzoeningsdood des Heeren houdt Zwinglius de leer der Christelijke Kerk vast: zeker niet dat zinnelijke en onbijbelſche denkbeeld, hetgeen men der kerk dikwijls heeft opgedrongen: alsof God vier duizend jaar lang niet dan toorn tegen den mensch gekoesterd had, en toen op eens tot vergiffenis ware gedwongen geworden. Naar de rechtzinnige en volledige voorſtelling der zake, komt Christus even zoowel voor in zijne eenheid met God den Vader, als in zijne verſcheidenheid van Hem; zoodat het groote werk van de verzoening der wereld met God, en de verzoening Gods, zoowel als het van den Vader zelven uitgaat, ook buiten zijne rechterlijke betrekking eenen voldoenden grond heeft. God heeft Zijnen zoon uit liefde in de wereld gezonden, en daardoor het bewijs zijner barmhartigheid en alles overklimmende liefde gegeven, die de natuurlijke rede zoo zeer ergert, en de natuurlijke zelfzucht onbegrijpelijk moet blijven. Hierin toch ligt de liefde en het medelijden Gods, dat Hij de ellende niet deelnemings- en gevoelloos aanſchouwt, of te gemoet komt met machtwoorden, die Hem niets kosten; maar vrijwillig en met vreugde zich opoffert en mede lijdt. Zoo verſtaat nu ook Zwingli den dood van Christus, en noemt dien alzoo: »het zoenoffer van aller zonden, en den weg

(1) Art. *de Relig. Christ.* (2) Art. *de Rel. Christ.*

des levens." Naar de meergemelde wijze van beſchouwing zegt hij van hem als een zoenoffer: »Christus heeft ons vrijgekocht van dezen vloek der Wet, daar hij zelf een vloek werd voor ons, dat is, toen hij voor ons werd aan het kruis gehecht. Nu zijn wij niet meer onder de wet, maar onder de genade; en zijn wij onder de genade, zoo kan de wet ons niet verdoemen, want wanneer de wet nog de macht heeft om te verdoemen, zoo zijn wij niet onder de genade. Christus is het dus, die den toorn der wet verbrak, dat is, die de gerechtigheid Gods, naar welke Hij met recht ons ten ſtrengſte behandeld had, te vrede ſtelde, en daar hij de martelingen des kruiſes voor ons droeg, zoo verzoende, dat Hij van dienstknechten niet alleen vrijen, maar zelfs kinderen maakte." Van de Wet zegt Zwingli: »zij is niets anders dan Gods eeuwige wil," en elders: »de goddelijke wetten die den inwendigen mensch aangaan, zijn eeuwig;" voorts: »wij zijn niet *zoo* bevrijd van de wet, dat wij niet behoeven te doen hetgeen de wet wil; maar dus zijn wij er van verlost: die lief heeft, doet gaarne alles, ook het zwaarſte. Daarom zond God een brandend vuur in onze harten, om ons van de eigenliefde tot de liefde Gods te ontvlammen. En wat de liefde aangaat: Het einde der wet is Christus (Rom. X. v. 2) en het einde der wet is liefde: derhalven moeten Christus en de liefde hetzelfde zijn. Trouwens, God is liefde (1)!" Daarom heet het elders: »Zij die geestelijk zijn, denken en handelen geestelijk, ofſchoon nog dikwijls in gebreken vervallende, zoodat ons leven naar buiten niet zoo volkomen is, als men zich den inwendigen mensch kan voorſtellen. Deswege moet men die burcht des geloofs vasthouden, om niet geheel in den zin des vleeſches te vervallen, en ook wanneer wij merken dat wij dikwijls door denzelven tegen den zin des geestes tot zondigen gebracht worden, moeten wij hem nogtans altoos weder in het overhand nemen beſtrijden, en de oogen op nieuw openen, ſchoon wij ook zevenmaal op éénen dag door de nevelen des vleeſches verblind zijn." Hierop geeft Zwingli eene zeer ſchoone beſchrijving van de voortdurende zondigheid van alle ware Christenen, en het hiermede gepaard gaande ſtreven en ſmeeken van hunnen geest naar en om de volkomenheid; hetgeen (zegt hij) ſlechts door diegenen gekend wordt, die in zulke engten reeds zijn bekneld geweest. »Daar ons vleesch beſtendig zijne doode werken voortbregt, beweent ook de nieuwe mensch aanhoudend dit ongeluk en deze ellende. Ach! genadige God! welk ſchepſel ben ik toch, welk een modderpoel, in het kwade onuitputbaar! Altijd en altijd zondig ik weder, en make er geen eind aan. Wanneer zult gij mij, ellendige, toch verloſſen uit het ſlijk waarin ik ſteke! Zoo ziet men te gelijk, hoezeer het Christelijke leven eene gedurige bekeering is. Of wat is deze verſlagenheid anders dan een ſterven? En toch, daar hier der ziele door den Geest Gods de hope niet te loor gaat, herleeft niet te gelijk die bewustheid, die kort te voren was nedergedrukt? — — De wedergeborene mensch is dus aanhoudend dood, gelijk uit zijne werken te beſpeuren is; maar ook te gelijk aanhoudend levende, gelijk uit de beangſtigingen des geestes blijkt. En zie nu, of diegenen deze leer wel kunnen bevatten, wier geloof niet omhoog gericht is tot God?"

(1) Artic. *de peccato.*

Wat voorts Zwingli's leer omtrent den omvang of de uitgeſtrektheid van de verzoening en den dood van Christus aangaat, ofſchoon hij doorgaans de algemeenheid derzelve leert, zoo beperkt hij die wederom door de leer der verkiezing (1): en deze leer, waarin men voorgeeft dat hij de begrippen van Erasmus zoude zijn toegedaan geweest, ſtelt hij veeleer in den contraremonſtrantſchen zin voor; gelijk reeds enkel uit de titels der afdeelingen in het Hoofdſtuk *over de voorbeſchikking of verkiezing*, in de jongſte uitgave zijner werken, blijken kan (2). Uit de laatſte paragraaf van hetzelve nemen wij het volgende ter proeve over:

»De verkiezing blijft derhalve onveranderlijk, ook al mocht de uitverkorene in zoo groote vergrijpen vallen als de godloozen en verworpenen begaan. Het onderſcheid intusſchen daarbij beſtaande, is dit: dat zij den uitverkorenen eene oorzaak zijn tot weder opſtaan; den verworpenen daarentegen ter vertwijfeling; gelijk het voorbeeld van David, Paulus, Magdalena, de moordenaar aan het kruis, en anderen, bewijzen. Daarom mag niemand zeggen: »Welnu! zoo wil ik dan doen wat mij lust. Want, ben ik uitverkoren, zoo worde ik zalig, ik moge leven gelijk ik wil!" Die zoo ſpreekt, legt daardoor een getuigenis af, of dat hij geen uitverkorene is, of ten minſte dat hij het geloof en de kennisſe Gods nog niet heeft. Want die God kent, weet, dat men zijn leven naar Godes wil moet inrichten; en wie het geloof heeft, die weet dat hij uitverkoren is. En de uitverkorenen die dit weten, die moeten ook inzien dat zij zich voor al datgene te wachten hebben, wat de wet Gods verbiedt."

Het is dus, gelijk duidelijk blijkt, geheel valsch, wanneer men beweert, dat Calvijn het eerst de leer der voorbeſtemming in de Gereformeerde Kerk gebracht heeft; Zwinglius ging integendeel op dit ſtuk nog eenigermate hooger of dieper dan de Geneefſche Hervormer zelve.

Het meest bekende gedeelte van Zwingli's leere is datgene, dat over de Sacramenten handelt. Dit naauwkeurig te ontwikkelen, zou een afzonderlijk opſtel vorderen. Het zal genoeg zijn aan te merken, dat, gelijk de Lutherſche leer van de eene zijde afwijkt door meer tot het Roomſche begrip toe te naderen, zoo die van Zwingli daarentegen de natuur en kracht van het bondzegel miskent, door hetzelve als eene bloote afbeelding voor te ſtellen; waardoor deszelfs betrekking op- en verband met het verbond Gods (gelijk God zegt van Abraham: *hij heeft het teeken der beſnijdenis ontvangen tot een* **ZEGEL** *der rechtvaardigheid des geloofs*) geheel verloren gaat. Wij gelooven, dat niemand beter dan Calvijn en zijne

(1) Onder anderen in zijnen brief aan den Keizer, §. 3.

(2) *M. Huldreich Zwingli's sämmtliche Werke, im Auszüge, herausgegeben von Leonhard Usteri und Salomon Vögelin.* Zur. 1819. 2 Th. 8°. (S. 187-203).

volgers, de leer der verbondsteekenen en zegelen heeft voorgedragen, omdat de anders denkenden alle van de ware ſchriftuurlijke beteekenis van beſnijdenis en Paaschmaaltijd (welke naar ons inzien den grond der leer van de *Sacramenten* uitmaakt, gelijk die van de offeranden van de leer der verzoening) meerder of minder, ter rechter of ter ſlinker hand zijn afgeweken.

Wanneer wij dan nu het een en ander zamen nemen, zoo vertoont zich ons Zwingli als een krachtige getuige der waarheid, wiens werkzaamheid vooral voor Zwitſerland niet anders dan zeer gezegend kan beſchouwd worden, vooral daar hij zijne onvermoeide pogingen ook ten beste van het burgerlijk beſtier, de volkszeden en het ſchoolwezen beſteedde. Ook moge zijn invloed buitenslands niet zonder wezenlijke voordeelen tot in onze Nederlanſche gewesten doorgedrongen zijn; maar men ziet tevens, dat hij niet tegenover Calvijn kan geſteld worden, wiens leerſtelſel veeleer eene vollediger ontwikkeling en meer ſchriftuurlijke voorſtelling bevat van de leerſtukken, die door zijnen voorlooper ſlechts aangeduid waren. Doch van de klaarder en dieper overtuiging ſedert ook wel bepaaldelijk door onze Nederlandſche Gereformeerde Kerk gewonnen tot den eerſten aanvang van het Zwinglianisme te willen teruggaan, ware niets anders dan, na het opgaan van de zon, de eerſte ſtralen van den dageraad terugwenſchen, en dus juist het tegengeſtelde van den geest van voortgang en vordering, waarop in onze dagen zoo hoog geroemd wordt.

EEN WOORD OVER DEN VELDWINNENDEN SMAAK IN HET LETTERKUNDIGE.

Wij hebben in meer dan een opzicht reeds de uitſluitende heerſchappij die de Griekſche en Romeinſche letterkunde zich eenige eeuwen lang had verworven, betreurd en afgekeurd. Met dezelve hangt die harer kunstregelen naauw zamen. Doch gelijk men doorgaans van afdwaling aan dezen kant der waarheid tot eene verwijdering aan gene zijde derzelve overſlaat, zoo ſchijnt dit ook hier het geval te zijn geweest. Men moge zich over de inſluiting van gevoel en verbeelding in het keurslijf der Griekſche en Romeinſche kunstregelen beklagen, dit ſluit nog den wensch niet in naar eene fantastiſche verbeelding, die teugelloos door het gebied van het mogelijke en onmogelijke heromzweeft, en zich even min aan de voorſchriften der waarheid in godsdienst en zeden, als aan de regelen van waarheid in de kunst ſtoort. Deze ongeregelde vrijheid kan niet anders beſchouwd worden, dan als een gevolg dier bandeloosheid welke in alle vakken heerſchend is, en van eene Eeuw getuigt, die alle de vastigheden harer voorgangſters verloren heeſt.

Wij wenſchen dus dat waarheid in menschkunde, Natuur en Geſchiedenis, en de rechte beſchouwing van deze alle, tot welke wij hopen nu en dan ook in dit blad eenige wenken te hebben gegeven, in het hart en gevoel zelve onzer landgenooten beginſelen mogen drukken, die zelfs bij de ter zijde ſtelling der oude kunstregelen, die fantastiſche afdolingen kunnen verhoeden, welke alle waarheid, ook de dichterlijke, verloochenen en omwerpen; en bij de ruimſte vrijheid voor de uitdrukking van het ware ſchoon door gevoel en verbeelding, altoos die perken doen eerbiedigen, buiten welke ook deze voortbrengſelen als verderfelijk moeten voorkomen, en geſchuwd worden.

Doch wij kunnen van dit punt niet ſpreken, zonder dieper in te dringen in den aard en oorſprong der afzwervingen, welke wij in deze regelen afkeurden; en alzoo de zaak tevens van eene zeer ernſtige zijde te beſchouwen. De mensch maakt zich altoos afgoden, en gelijk men elders afgoderij bedrijft met inlandſche Schrijvers die waarheid en zeden met voeten trappen, zoo kiest ons volk zich meestal vreemde goden. Bewees men vroeger eene onbetamelijke hulde aan Griekſche en Romeinſche Auteuren, thans is die vereering tot ons groot nadeel op eenen Göthe, een' Lord Byron, een' Victor Hugo overgegaan. De Romantiſche poëzy zelve, waarvan wij ſpraken, is bij ons van den vreemden ingevoerd.

Wij ſpraken reeds eenmaal van den verderfelijken invloed der franſche letterkunde op ons volk, wij betreuren der Engelſche en Hoogdiutſche niet minder; vooral ſints men is begonnen den dichterlijken ſtijl en verzenbouw van Bilderdijk tot een voertuig der eerstgemelde te maken. Den invloed der twijfelzuchtig-deïstiſche begrippen, verſpreid in de Urania van eenen Tiedge, belet de ongezindheid onzes volks om diep in wijsgeerige beſpiegelingen te treden, waarſchijnlijk aan hetzelve, gretig aan te nemen. Wellicht is het echter, wijl ook dit werk, en wel door eene pen die den afgeſtorven Bilderdijk hoog roemde, in onze taal voor eenigen tijd werd overgebracht, niet onbelangrijk te rekenen, om de ſchildering van de werking, welke het dichtſtuk op eene talentvolle, ſedert tot Christus en het geloof in Hem bekeerde Duitſche vrouw had, uit hare eigen erkentenis te vernemen. »Het tweede boek (ſchrijft zij) waaraan ik voornamelijk de ondermijning van mijn overigens reeds zeer zwak geloof te wijten heb, is Tiedges Urania. Dat zal nu wel velen bevreemden, die wellicht juist in dit boek voedſel hebben gevonden voor hun »geloof aan God, de Deugd en de Onſterfelijkheid"; maar het is niettemin wezenlijke waarheid. Dat de Dichter bedoeld hebbe dat geloof vast te ſtellen, daaraan twijfel ik niet; maar hij volgt daarbij alleen het licht der natuur; en derzelver ongewiſſe, weifelende ſchemering was mij geenszins genoegzaam. De eerſte Zang: *De klachte des Twijfelaars* betiteld, had mij alles, wat ik tot dien tijd toe voor zeker had aangenomen, weder op losſe ſchroeven geſteld; en hoe gewichtiger mij dit vraagſtuk toeſcheen, des te meer begreep ik, dat de beteekenis van mijn geheele aanzijn van het antwoord moest afhangen, hetwelk ik op deze vraag zou vinden; des te gretiger was ik lettende op de volgende zangen, waarin de oploſſing vooral dezer twijfelingen werd beloofd. Ik las — doch vond mij ten droevigſte te loor geſteld. In ſtede der gehoopte zekerheid niets dan vermoedens, waarſchijnlijkheden, poëtiſche *declamatiën!* Dus geen andere waarborg (zuchtte ik), geen andere, in de hoogſte aangelegenheden van den menſch! — Welhaast kwam mij bij deze ſceptiſche overwegingen de waarſchijn-

lijkheid als bloote mogelijkheid voor: ik twijfelde aan alles, aan de onſterfelijkheid van mijnen geest, ja zelfs aan het beſtaan van God (1)!" — Maar nog meer gevaarlijk voor ons volk is de invloed van de vermetele en ſoms dolzinnige, maar toch diepen indruk makende ſchilderingen van eenen Lord Byron gelegen. »Men vindt in dezelve (opdat wij de woorden van een Nederlandsch Dichter, die hem met de wapenen der dichtkunst zelve trachtte te beſtrijden, gebruiken) overal den Noordſchen Edelman, den zwaarmoedigen Engelschman, den gevoeligen Poëet, den hoogmoedigen en tevens lichtzinnigen Twijfelaar, wiens ongelukkige geestgeſteldheid zich de kwade geest van onze ongodsdienſtige Eeuw heeft weten ten nutte te maken, met al zijne tegenſtrijdigheden terug. De poëzij is er, bij vele gewichtige gebreken, overvloeiende van verbeelding, warmte en verheffing, en andere dichterlijke hoedanigheden, die van eenheid evenwel en *conſequentie*, of wat daarnaar zwemen mag, geheel uitgeſloten;" maar — ſteunt op geen andere beginſelen »dan de eentoonige ſteeds onder verſchillende vormen voortgebrachte ſofismen der ongodisterij."

NOG IETS OVER JOH. XXI. v. 15.

In de beſchouwing van geheel het laatſte Hoofddeel van het Evangelie des geliefden Discipels, waaraan eenige bladzijden bij het ſlot van ons Eerſte Deel werden toegewijd, onderſtelden wij zonder over dat punt bijzonder uit te weiden, dat de meening der eerſte vraag van den Heere tot Petrus in het hier boven aangehaalde vers, geen andere kon zijn, dan die er ook de meeste uitleggers aan hechten: *Simon Jona's zoon hebt gij mij liever dan* DEZE? *dan*, namelijk, *deze uwe medediscipelen mij liefhebben?* Niet dat ons de verklaring van zommigen onbekend was, met welke zich ook de Hoogleeraar van der Palm vereenigt, die de woorden dus omſchrijven: *hebt gij mij liever dan* (dat is, *boven*) *deze* DINGEN, te weten, *ſchip*, *net* en *visſchen?* Doch het kwam en komt ons ſteeds voor, dat, om er het minſte van te zeggen, eene dergelijke omſchrijving zich door geestelijkheid of zelfs een bloot zuiver gevoel weinig aanbeveelt. Het *liefhebben* (ἀγαπᾷν) van eenige levenlooze voorwerpen, meer dan den Perſoon des gezegenden Meesters, ware een zeer onſchriftmatige uitdrukking.

Wel lezen wij in de Evangeliën dat Petrus en de overige geroepene visſchers hunne netten *verlieten*, en den Heere *volgden*, maar waar wordt ooit geſproken van een *liefhebben* dier netten? Wel wordt er gewaarſchuwd tegen een *liefhebben* van *vader en moeder* boven den roependen Heiland (Matth. X v. 37); doch wie gevoelt niet de voegzaamheid dier uitdrukking daar waar de tegenſtelling is tusſchen voorwerpen, die, in den eigenlijken zin, voor een meerder of minder *bemind worden* vatbaar zin? Maar *ſchip* en *netten! beroep en broodwinning!* men kan daaraan gehecht zijn, die verkiezen, daar zelfs zijn hart op zetten; doch een voorwerp van die beweging der ziel, die men *liefde* noemt, zijn zij toch wel in geen geval. En dat er van zoodanig eene *liefde* in den eigenlijken zin, en niet van een bloot verkiezen van de dienst van Jeſus boven het vroegere beroep geſproken wordt, blijkt ten klaarſte uit de eerſte en tweede herhaling der vraag, die zonder eenige bijvoeging meer, alleenlijk in het *Hebt gij mij lief?* beſtaat.

Hetgeen tegen de gewone opvatting in de *Bijdragen tot Godgeleerdheid* (Dl. IX. bl. 256 en volg.) wordt ingebracht, alsof het *moeilijk zou overeen te brengen zijn met de wijsheid en liefderijkheid des Meesters*, Petrus op zulk eene in het oog loopende wijze aan zijnen roemtaal in den nacht des verraads te herinneren, omdat hij daardoor voor zijne mede-Apostelen eerder vernederd, dan verhoogd zoude geworden zijn, en dezen hierin eene ſtof van zelfverheffing zouden hebben gevonden; kan den toets van eenigzins dieper nadenken niet doorſtaan. Immers het wordt van wederzijde erkend, dat in allen gevalle het *verband tusſchen het tegenwoordige geſprek en de verloochening van Petrus onmiskenbaar blijft.* Is dit zoo, dan was het (gewaande) uitwerkſel van te diepe beſchaming voor Petrus, van zelfverheffing voor de overige Discipelen, door die herinnering hetzij dan wat meer of minder ſterk gekleurd, altijd gelijkelijk te vreezen. Doch het duidt wel eene verregaande miskenning aan van het oogenblik waarop de driemaal herhaalde vraag aan Petrus geſchiedde, iets dergelijks te kunnen onderſtellen bij dezulken, die daar ter plaatſe alleen voor de grootheid hunner ſchuld (zij hadden immers *allen* den Heere in dien hachelijken nacht verlaten!) en de veel overvloediger liefde hunnes Heeren oogen en gevoel hadden. Even weinig klemt het ſpraakkundige bewijs, dat ter aangehaalder plaats in de *Bijdragen* uit de vergelijking van Joh. IV. v. 12, VIII. v. 52 en 58 afgeleid wordt, alsof ook hier het voornaamwoord *gij* in het Grieksch uitgedrukt had moeten worden (ἀγαπᾷς με σὺ πλεῖον τούτων), indien de tegenſtelling was tusſchen Petrus en zijne medediscipelen, en niet tusſchen JESUS en het visſchersberoep! In de aangehaalde plaatſen toch wordt, als uit de bloote lezing blijkt, een geheel andere nadruk door het Griekſche voornaamwoord (σὺ of ἐγὼ) bedoeld. (*Zijt* GIJ *meerder dan onze vader Jacob? — meerder dan Abraham?* en omgekeerd: *Eer Abraham was, ben* IK!) Spraakkundig beſchouwd, is het veeleer zeker dat in den zin, dien Prof. *van der Palm* en de *Bijdragen* aan de plaats hechten, niet πλεῖον hier, maar μᾶλλον de eigenaartige uitdrukking voor de vergelijking geweest ware. Dit laatſte toch komt algemeen voor, waar de vergelijking eene *uitſluiting van-* of *verkiezing boven*, bedoelt (zie b. v. Joh. XII. v. 43): het eerſte (πλεῖον) wordt, zonder uitzondering, dáár gebruikt, waar, gelijk onze en de gewone opvatting hier ter plaats medebrengt, geene *uitſluiting*, maar blootelijk *uitnemendheid* bedoeld wordt. Vergelijk Luc. XXI. v. 3. enz.

(1) Zie *Betrachtungen aus der Heil. Schrift.* Vorr. S. X, XI.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.